

18. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб./ О.І.Пометун, Л.В.Пироженко /О.І.Пометун // за ред. О.І.Пометун. — К.: Вид-во А.С.К., 2004. — 192 с.: іл.

19. Ксендзова Г. Ю. Перспективные школьные технологии / Г.Ю.Ксендзова. — М.: Педагогическое общество России, 2000. — С. 76.

20. BRITISH COUNCIL. Електронні програми для вивчення англійської мови. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.british-council.org/ukraine.

21. England E. Colour and Layout Consideration in CALL Materials // Computers and Education. — Oxford, 1984. — Vol. 8. — № 3. — P. 317-321.

22. Карамышева Т.В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера. В вопросах и ответах / Т.В.Карамышева. — СПб.: Изд-во «Союз», 2001. — 192 с. — (Серия «Изучаем иностранные языки»).

В статье рассматриваются психологические факторы аудиовизуального метода обучения учащихся на занятиях английскому языку в Учебно-научном центре профессионально-технического образования.

Ключевые слова: аудиовизуальный метод обучения, английский язык.

The article deals with the psychological factors of an audiovisual method of teaching students at the English classes in the Educational Scientific Center of Vocational Training.

Keywords: an audiovisual method of teaching, English classes.

УДК 159.9:371.1:168.522

Л.І. Голуб

аспірант відділу порівняльної
професійної педагогіки ІПООД
НАПН України,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливу роль вчителя як носія культурних і національних традицій у запровадженні ідей полікультурної освіти у навчально-виховний процес. Проаналізовано важливість психологічної готовності вчителя до здійснення міжкультурної взаємодії у полікультурному середовищі.

Ключові слова: психологічна готовність вчителя, міжкультурна взаємодія, полікультурна освіта, полікультурне середовище.

Орієнтація нової України на інтеграцію в Європейське та світове співтовариство актуалізувало врахування сучасних міжнародних тенденцій, в тому числі в сфері освіти. Однією з таких тенденцій є полікультурна спрямованість освіти Європи. Компетенції, що стосуються проживання в полікультурному суспільстві, визначені як основні в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи. За останні сорок років у більшості європейських країн сформувалися полікультурні спільноти (multicultural community). У багатьох Європейських школах навчаються учні різних національностей, культур і рас. Рада Європи вважає, що полікультурна освіта має бути базисом для вирішення багатьох проблем у сучасному громадянському суспільстві. Така освіта повинна ґрунтуватися на неупередженості, взаєморозумінні, взаємодії, толерантності представників різних етносів, націй, національностей. Щоб попередити відродження расизму чи ксенофобії та розвиток клімату нетерпимості, освіта повинна озброїти молодь полікультурними компетенціями, такими як розуміння відмінностей, повага до інших та вміння жити з представниками інших культур, мов, релігій.

Свої витоки полікультурна освіта бере з часів, коли педагогіка ще не виокремилася у самостійну науку, з доби, коли стародавні філософи – Сократ, Платон, Арістотель, заснували ідеї гуманізму.

Полікультурна освіта, як педагогічна концепція, започаткована у США в 70-і роки минулого століття. Одним із послідовників полі культурної освіти у США вважають Джеймса Бенкса. Ним була створена концепція полікультурної освіти, яка стосувалася американського суспільства. Дана розробка отримала міжнародне визнання, і сьогодні її принципи використовуються системами освіти багатьох країн. Ідеалом Джеймса Бенкса є відкрите демократичне суспільство, яке забезпечує рівні можливості для представників різних етнічних, культурних і соціальних груп. У такому суспільстві громадяни зберігають свою культурну ідентичність, ефективно і толерантно взаємодіють з іншими культурами [1].

В історії вітчизняної педагогіки ми знаходимо приклади, які передували полікультурним ідеям Джеймса Бенкса. Так, у Павлишській середній школі, вдосконалюючи педагогічний процес, В.О.Сухомлинський наповнював його культурологічним змістом. Учні другого класу разом зі своїм педагогом здійснювали віртуальні "подорожі" біля глобуса або карти світу. "Я ставив за мету розповісти про все добре, що є в житті й праці народів світу, запалити інтерес до культури, мистецтва, минулого і сьогодення людей, які розмовляють різними мовами, показати боротьбу між добром і злом на всій планеті," – пише В.О.Сухомлинський в книзі "Серце віддаю дітям"[2]. Педагог звертав увагу на корисність для учнів ознайомлення з першоджерелами літературних творів письменників і поетів різних народів. У списку рекомендацій В.О.Сухомлинського ми знаходимо твори

Шиллера, Міцкевича, Гейне, Беранже, Коменського, Кампанеллу, Корчака, Мора, Мюнцера, Мельє, Менделя.

Незважаючи на те, що полікультурна освіта стрімко розвивається на терені України, до цього часу ведеться полеміка щодо її дефініцій.

Термін "полікультурна освіта" є калькою від сформованого у західній інтелектуальній культурі у 70-х роках XX століття поняття "multicultural education". Перші спроби дати визначення цьому поняттю містяться у Міжнародному педагогічному словнику, який було видано у Лондоні в 1977 році. Тут полікультурна освіта подається як відображення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти. У 90-х роках XX століття у Міжнародній енциклопедії освіти подається таке тлумачення терміна "multicultural education": "педагогічний процес, у якому подано дві і більше культури, які відрізняються за мовою, етнічною, національною або расовою ознакою" [3].

Значна увага проблемам полікультурної освіти надається в Україні.

Питанням полікультурної освіти в Україні стали надавати великого значення лише на рубежі XX-XXI століть. До цього в радянському суспільстві, до якого належала Україна, офіційна ідеологічна доктрина базувалася на таких поняттях, як "інтернаціоналізм", "дружба народів". Вважалося, що в СРСР всі народи рівні, їх культури "процвітають", а національні або міжнаціональні проблеми в основному розв'язані: культура кожного народу Радянського Союзу є "національною – за формою, соціалістичною – за змістом". Метою "ленінської національної політики" було поступове зближення і в перспективі "злиття" національностей і народів СРСР. Проголошувалося, що в результаті такого "зближення" вже виникла "нова історична спільність людей – радянський народ". Реальні проблеми національно-культурної взаємодії ігнорувалися. На їх дослідження і обнародування існувала неофіційна заборона. Тільки з початку 90-х років XX століття виникли умови для кращого усвідомлення і розв'язання національно-культурних і освітніх проблем [4].

Ідеї полікультурності та розуміння необхідності їх реалізації знайшли своє відображення в основних державних документах про освіту: Державна національна програма "Освіта" (Україна. XX століття. 1994 р), "Концепція 12-річної загальної середньої освіти", "Концепція громадянського виховання" (2000 р), "Національна доктрина розвитку освіти" (2002 р.). Полікультурні компетенції включено до "Державного стандарту базової та повної шкільної освіти" (2003 р.).

Українські дослідники обговорюють важливість такої освіти на конференціях, конгресах, семінарах тощо. Виходить низка праць, в яких обґрунтовується доцільність запровадження ідей багатокультурності у навчально-виховний процес освітніх закладів України.

Учені Л.Голік, Т.Клинченко, М.Красовицький, Т.Левченко розглядають проблему полікультурної освіти у поєднанні з вихованням школярів: "Полікультурна освіта і виховання учнів загальноосвітньої школи – така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємовідносин, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, вміння взаємодіяти" [5].

В.Болгаріна, І.Лощенова подають свій погляд на полікультурну освіту: "...така освіта, для якої ключовими поняттями є культура як вселюдське явище; це засіб допомогти особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їхньому прагненні до миру, злагоди, прогресу через культурний розвиток" [6].

Українськими науковцями В.Кузьменком і Л.Гончаренко проаналізовані чинники, що обумовлюють необхідність полікультурної освіти, серед яких: зростання етнічної і расової свідомості людей; міграційні процеси, що значно підсилюють міжкультурні контакти; глобалізація світу, що змінює не тільки економіку, політику, але впливає і на картину між культурних зв'язків; розширення міжнародної співпраці, що вимагає діалогу між націями та їх культурами; розвиток планетарної макроекономіки, яка сприяє створенню транснаціональних корпорацій, що долають межі національного суверенітету у сфері економіки; удосконалення інформаційної сфери і комунікаційних систем, які дозволяють народам зближуватися, стерти територіальні, мовні, релігійні, культурні бар'єри; прагнення окремих осіб і цілих народностей придбати свою етнічну ідентичність [7].

Визначити педагогічну сутність полікультурної освіти намагались і російські освітяни. Так, на думку російського дослідника А.Н.Джуринського, полікультурна освіта передбачає міжнаціональну і міжетнічну взаємодію, виховання почуттів солідарності, взаєморозуміння; нетерпимості до дискримінації, націоналізму, расизму. Вчений вважає, що полікультурна освіта орієнтована на засвоєння культурних цінностей та їх адаптацію, на взаємодію різних культур, покликана підтримувати повноцінну життєдіяльність великих і малих націй в умовах інтеграції [8].

У рекомендаціях до Концепції полікультурної освіти в Україні визначені її основні цілі: забезпечення законних прав та задоволення освітніх і культурних потреб національних (етнічних), мовних, культурних меншин; формування у молодих громадян України всіх національностей повноцінних уявлень про етнічне й мовно-культурне різноманіття сучасного українського суспільства та внесок різних етнічних груп та народів-сусідів у нашу історію й культуру, знань про мови й культури великих і малих народів, що населяють Україну, переконаності в цінності культурного різно-

маніття та плюралізму; виховання у представників усіх національностей взаємного розуміння, поваги й толерантності, здатності до міжетнічного й міжкультурного діалогу, віри в необхідність мирного розв'язання конфліктів та проблем; закріплення процесів "деколонізації свідомості" молодого покоління наших громадян усіх національностей, подолання комплексів культурної меншовартості, другорядності власних культур стосовно культур колишньої радянської метрополії чи до глобальних маскультурних імперій; поєднання виховання лояльних, патріотичних громадян демократичної України із забезпеченням від того, щоб замість старої "москвоцентричної" моделі культурного світу запанувала нова, не поліцентрична, а етноцентрична модель національної культури й самосвідомості, за якої лише етнічні українці, їхня історія й культура отримали б упривілейоване становище, а інші групи спонукалися б до асиміляції [9].

Жодна окремо взята наука не може ґрунтовно розкрити всі проблеми культури та полікультурності, тому має спиратися на результати дослідження інших наук. Багато уваги даним проблемам надавали науковці у межах таких наук, як філософія, історія, соціологія, культурологія, психологія, педагогіка.

Психологічна наука знайомить педагогів з проблемами між культурної взаємодії. Учені почали цікавитися цим питанням після масових міграцій, що тривали у післявоєнні роки. Під час переселень люди мали адаптуватися до нового культурного середовища. Таке пристосування і стало предметом дослідження психологів, зокрема патологічні феномени, пов'язані з цим процесом (невротичні та психосоматичні розлади). Особливу увагу науковці надавали таким почуттям: задоволення, психічного добробуту та душевного здоров'я [10].

Освітяни у межах даної науки можуть познайомитися із загальними категоріями наслідків міжкультурних контактів, які у 80-х роках ХХ століття виділив С.Бокнер: 1) геноцид, тобто знищення групи, що протистоїть; 2) асиміляція, тобто поступове добровільне або примусове прийняття культурних норм домінуючої групи аж до повного злиття з нею; 3) сегрегація, тобто курс на окремий розвиток культур; 4) інтеграція, тобто збереження групами своєї культурної ідентичності під час об'єднання у нове середовище [11].

Найприйнятнішою формою міжкультурних контактів, на думку не лише психологів, а й філософів, соціологів, істориків є інтеграція, яка дає можливість зберегти свою культурно-етнічну ідентичність учасниками взаємодії.

Важливого значення у психології вчені надають розробці механізмів підготовки індивідів до міжкультурних контактів. У цьому напрямку дана

наука тісно переплітається з педагогікою, оскільки під час підготовки використовують педагогічні методи навчання.

З проблемами міжкультурної взаємодії працівники освіти знайомляться з розділів психології, які присвячені питанням агресії. Вивчення таких розділів важливе, оскільки, агресія визначена соціальними факторами: расовою, національною і культурно-соціальною приналежністю. Знаючи про це, педагоги можуть запобігти формуванню у молодого покоління расизму, націоналізму, шовінізму.

Психологія не ігнорує питань, пов'язаних із психологічною відмінністю між представниками різних культурних спільнот. Знаючи про такі відмінності, освітянам буде легко виховувати школярів у дусі толерантності.

Психологія допоможе вчителям набуту уявлення про упередження, які багато в чому визначають стиль поведінки по відношенню до оточуючих. Формування упереджень пов'язане з потребою особистості визначити своє положення відносно інших людей, соціальних груп, культур, етносів. Отже, набувши знань про упередження, педагог зможе пояснити ставлення представників одного етносу до іншого, носіїв домінуючої культури – до представників культури меншин.

У психології початку ХХ століття сформувався особливий напрямок – етнічна психологія. Виникнення його спричинене посиленнями міграційними процесами, поширенням міжнаціональних конфліктів, а також активністю міжнародних контактів. Відповідно, у межах цього напрямку порушуються питання, пов'язані зі зміною психологічної характеристики людини в результаті взаємодії, адаптацією особистостей до нових соціокультурних умов тощо.

Особлива роль у системі освіти належить учителю як носію культурних надбань та традицій. Адже саме педагог покликаний формувати полікультурність кожної особистості. Саме тому великого значення набуває підготовка майбутніх педагогів до здійснення полікультурної освіти. Вона містить у собі культурологічні, етнічні, історичні знання, усвідомлення важливості культурного плюралізму, вміння виділяти та додавати до змісту загальної освіти ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також вміння організувати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур у часі та відстані.

Відповідно, вчителям необхідно набуту належного рівня готовності до професійної діяльності в багатокультурному середовищі.

На часі формування "вчителя-європейця" як людини, котра відкрита світові, з повагою ставиться до культури різних народів і спрямована на діалог з іншими культурами.

Важливою умовою успішної підготовки вчителя до здійснення полікультурної освіти в навчальному закладі є його психологічна готовність взаємодіяти в умовах багатокультурного середовища.

Психологічна готовність вчителя до здійснення полікультурної освіти включає мотиваційну готовність, емоційно-вольову, когнітивну та мовленнєву.

Мотиваційна готовність – це бажання здійснювати полікультурну освіту, постійний інтерес до інтеркультурної комунікації та обміну.

Мотиваційна готовність до проведення полікультурної освіти тісно пов'язана з когнітивною. Вчителі не лише мають бути готові здійснювати таку освіту на практиці, а й добре розбиратися у проблемах багатьох культурності. Якщо педагог не має ґрунтовних знань, він не може правильно побудувати навчально-виховний процес, а від цього, у подальшому, його вихованці отримають поверхневі знання, і, відповідно, недостатній рівень полікультурної освіти. Кожен учитель, незалежно від предмета, який викладає, має бути полікультурно грамотним. Полікультурна грамотність полягає в оволодінні знаннями про основні ідеї, принципи, завдання багатокультурності, про особливості міжкультурного та міжнаціонального спілкування, яке базується на толерантності, у виробленні умінь розбиратися у соціальних проблемах свого суспільства, світу, про основні поняття та категорії полікультурної освіти – світова культура, унікальність, національне самовизначення, полікультурне середовище, відмінності між культурами, розмаїття культур, взаємодія культур, культура міжнаціонального спілкування, діалог культур тощо. Полікультурно грамотний педагог також має знати про етносоціальне та етнокультурне розмаїття країни та регіону, в якому мешкає, про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини в межах цієї країни та за кордоном, про взаємозбагачення культур під час взаємодії.

Емоційно-вольова готовність – це розвиток толерантності і емпатії стосовно інших народів, культур і соціальних груп, адже здатність до емпатії – співпереживання – необхідна якість будь-якого вчителя.

Крім того, справжній педагог-професіонал повинен уміти контролювати свої емоції. Такий контроль надзвичайно важливий, оскільки, працюючи в умовах культурної багатоманітності, кожен освітянин має вміти вести діалог, сприяти міжетнічним контактам, бути толерантним, вміло розв'язувати конфлікти, правильно оцінювати ситуації тощо. Педагог власним прикладом має показати позитив у взаємодії з іншими людьми й організувати навчально-виховний процес як діалог носіїв різних культур.

Важливою складовою психологічної готовності майбутнього вчителя є також його мовленнєва підготовка. Адже не секрет, що полікультурна освіта і виховання у багатьох країнах здійснюються за допомогою білінг-

вального навчання. Саме тому, на нашу думку, вчителю, який живе у багатонаціональному і багатокультурному середовищі, просто необхідне володіння кількома мовами.

Таким чином, у сучасному світі зростають вимоги до майбутнього педагога. Підготовка вчителя до впровадження полікультурної освіти є важливою складовою його діяльності і дає можливість сформувати у дітей уміння жити в умовах багатокультурності. Психологічний компонент цієї підготовки є невід'ємним елементом успішного здійснення вчителем полікультурної освіти і виховання на засадах взаєморозуміння, поваги і толерантності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенкс Д. Проблемы поликультурного образования в американской педагогике / Д.Бенкс // Педагогика. – 1993. – № 1. – С. 104–109.
2. Сухомлинський В.А. Избранные педагогические сочинения / В.А.Сухомлинський. – В 3-х т. – К., 1979. – С. 142.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Книга вчителя української мови й літератури. – Х.: Торсінг плюс, 2006. – С.12–29., С. 29.
4. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О.Гриценка. – К.: УЦКД, 2001. – 96 с.
5. Голік Л.О., Клиниченко Т.В., Красовицький М.Ю., Левченко Г.І. Полікультурна освіта в Україні // Завуч. – 1999. – № 29/35 (жовт.). – С.3–4.; С.3.
6. Болгарінова В. Культура і полікультурна освіта / Болгарінова В., Лошенкова І. // Шлях освіти. – 2002. – №2. – С. 3–6, С.5.
7. Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: навч. посіб. / В.В.Кузьменко, Л.А.Гончаренко – Херсон: РІПО, 2006 – 92 с.
8. Джуринский А.Н. История зарубежной педагогики: учебное пособие для вузов. – М.: ИНФРА. – М, 1998. – 272 с., С. 334.
9. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О.Гриценка. – К.: УЦКД, 2001. – 55 с.
10. Садохина А.П. Толерантное сознание: сущность и особенности / А.П.Садохина //Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: сб. науч. ст. – М.; Воронеж, БДУ, 2003. – 2-е. изд. стереотип. – С. 20 – 31.
11. Стефаненко Т.Г. Адаптация к новой культурной среде и пути ее оптимизации//Введение в практическую социальную психологию / Т.Г.Стефаненко. – М., 1994. – С.114 – 126.

В статье рассмотрена особая роль учителя как носителя культурных и национальных традиций во внедрении идей поликультурного образования в учебно-воспитательный процесс. Проанализировано значимость психологической готовности учителя к реализации межкультурного взаимодействия в поликультурной среде.

Ключевые слова: психологическая готовность учителя, межкультурное взаимодействие, поликультурное образование, поликультурная среда.

A special role of teacher as a representative of cultural and national traditions in implementation the ideas of multicultural education into educational process is highlighted. The importance of teacher psychological readiness to realize intercultural interaction in multicultural environment is analyzed.

Keywords: teacher psychological readiness, intercultural interaction, multicultural education, multicultural environment.

УДК 159. 923

Т.О. Гончарук,
старший науковий співробітник відділу
інноваційних педагогічних технологій
ІПОД НАПН України,
м. Київ

ЗДАТНІСТЬ ТОЛЕРАНТНО ВЗАЄМОДІЯТИ З УЧНЕМ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто методичні підходи формування здатності толерантно взаємодіяти з учнем як професійної якості сучасного учителя. Показано, що значний інтерес викликають технології проектної діяльності, майстерень ціннісних орієнтацій, діалогові та рефлексивні технології, які сприяють становленню толерантної свідомості. Визначені рівні сформованості здатності до толерантної взаємодії, обґрунтовані методологічні принципи формування здатності до толерантної взаємодії з учнем.

Ключові слова: педагогічна дія, міжособистісна толерантність, модель толерантної особистості, здатність до толерантної взаємодії, психологічні чинники становлення педагога як толерантної особистості, педагогічні технології.

Педагогічний процес потребує дотримання гуманістичних принципів при організації навчання та виховання, ненасильницького подолання міжособистісних суперечностей у відносинах «учитель - учень». Саме тому сформованість в учителя здатності толерантно взаємодіяти з учнями виступає головною умовою ефективної реалізації спільної діяльності суб'єктів